

Kinda István

EGY SZÁZTÍZ ESZTENDŐS VŐFÉLYKÖNYV ERDŐVIDÉKRŐL

1. Bevezető

Múzeumi szakmai körökben számos *igaztörténet* ismert azzal kapcsolatban, hogy egy-egy véletlenszerűen megtekintett régi családi hagyaték olyan kulturális értéket villantott fel a kutató számára, amely ha nem a kellő szakértő kezébe kerül, elsikkad vagy tönkremegy, a megfelelő ember kezébe kerülve azonban a tágabb (szakmai) közösség előnyére válhat közgyűjteménybe kerülés vagy publikálás során. 2009-ben a sepsiszentgyörgyi Bernád Ella az írásos családi hagyaték közül egy érdekesnek/értékesnek vélt régi vőfélykönyvvel keresett meg a Székely Nemzeti Múzeumban, azzal a kéréssel, hogy mondjunk véleményt a kéziratról. A régi és valóban különlegesnek tűnő könyvecske kapcsán aztán kisebb családtörténeti és folklorisztikai kutatást végeztem, majd Keszeg Vilmos szakmai javaslatai alapján a kéziratot sajtó alá rendeztem.¹ Ebben a cikkben a középpajtai Gyenge András által nyitott vőfélykönyvet elsősorban a szakmai közönség számára szeretném ismertetni.

2. A kézirat

A cikk alapjául szolgáló kéziratot könyvecske első verseit napra pontosan 110 évvel ezelőtt, 1901. november 21-én, utolsó darabjait 1939. május 1-jén vetették papírra az erdővidéki Középpajtán.

A kézirat a kor ponyvakiadványaiból, illetve a szakirodalomból is megismerhető lakodalmi költészet vőfélyrigmusainak variánsait tartalmazza, azokat a leggyakoribb verseket, amelyek szükségesek és elegendőek voltak egy hagyományos falusi lakodalom levezetéséhez. A fiatal pár, a menyasszony és vőlegény búcsúzkodásának versei mellett megtaláljuk a lakodalmi étek beajánlásának tréfás szövegeit (*Asztaltrítéskor*, *Levesről*, *Húsról*), illetve a lakodalom egyes

eseményeinek kommentárjait (*Kárlátni² való meghívás*, *Főkötőről*, *Borbevitelkor*).

A füzet *historiaként* a lakodalom mint esemény verses leírásának indult, kronologikus sorrendben prezentálva a verseket. Gyenge András középpajtai első gazda két hónap alatt a lánykéréstől a menyasszonytánc és kásapénzszedés eseményéig, nagyobb léptékben bemutat egy lehetséges lakodalmi forgatókönyvet. A kézirat azonban itt nem zárul le, további bejegyzések kerültek bele, összességében a füzet megszületése hosszú, közel négy évtizedet ölel át. A Gyenge András által elkezdett, majd fiai és távolabbi rokona által bővített gyűjtemény kronológiája végül felbomlott, a későbbi bejegyzők által rögzített rigmusok már eléggé esetleges sorrendben kerültek a gyűjteménybe, így annak nem sikerült a családi ünnepet kezdettől a végéig teljes, kerek egész vőfélykönyvként bemutatni. Hogy a gazdálkodással foglalkozó szerző végigvitte-e vállalását; 46 oldalnyi saját kézírata tartalmazza-e mindazt, amit le szeretett volna írni; vagy elfoglaltságai miatt, esetleg mintapéldányok hiányában nem bővíthette tovább a könyvét; vagy elégségesnek találta a rögzített verseket egy szokványos középpajtai lakodalom levezetéséhez – a válaszokat lehet találgatni, de talán nem is érdemes. Úgy vélem, hogy a kézirat önmagában, vélt vagy valós hiányosságai ellenére is korai és fontos forrást képvisel a székelyföldi, ezen belül az erdővidéki és háromszéki lakodalmi költészet és kéziratot könyvek/füzetek néprajzi dokumentálása és kutatása terén. Mielőtt részletesebben bemutatom a vőfélyhistoriát, röviden felvázolom a kézirat főbb illeszkedési pontjait a műfaji és regionális hagyományokhoz.

3. A műfaj: vőfélyversek, vőfélykönyvek

A több évszázad verselői hagyományát, életszemléletét, erkölcsi tanítását tükröző vőfélyversek a népi

¹ Köszönöm Keszeg Vilmos és Tánczos Vilmos lektori észrevételeit, javaslatait. A teljes átírt anyagot közreadó, fényképekkel is gazdagon illusztrált kiadvány megjelenése 2012 tavaszára várható, az erdővidéki Tortoma Könyvkiadó (Barót) gondozásában. A feldolgozásra az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíjas periódusom alatt került sor.

² A század elején a lakodalom harmadnapján a résztvevők „kárlátóba” mentek az új párhoz, megnézni, hogyan rendezkedtek be

és elfogyasztani a megmaradt ételt. Vö. HARKÓ József 1976–1977, 384. A kárlátás során azonban a házasság szexuális vonatkozásait is ellenőrizték: a menyasszony szüzességét és az elhálás tényét kellett bizonyítani, nyilvánosan deklarálni. Moldvában megszegyenítő rítusok is szokásban voltak (pl. hazamenet megverték a szülők kerítését, fazekakkal csaptak zajt, ha leányuk nem volt szűz). Tánczos Vilmos megjegyzése.

írásbeliség egyik legkorábbi és legnépszerűbb műfajának darabjai. Szerzői valamikori tollforgató iskolamesterek, diákok, kántorok, néptanítók.³ A szövegek sztereotip frazeológiája, ismert szófordulatai, tartalma a tanultabb rétegek és a magaskultúra hatását tükrözik, felismerhető ugyanis a nemesi lakodalmak hatása (a társasági életre történő utalások, a falusi életben szokatlan bőség hangoztatása és tobzódó fogyasztás szorgalmazása), a diákos költészet eszközkészlete, a reformáció moralizáló hatása (a házastársak oktatása, felkészítése az életre).⁴

A 18. század végétől a könyvnyomtatás fejlődésével a verseket gyűjtő kéziratos füzetek nyomtatásban is megjelentek, és ponyva jellegüknel fogva egyre szélesebb körben elérhetővé és ismertté váltak. Ennek tulajdonítható, hogy a magyar lakodalom rituális szövegeinek repertórium a 19. század végére nagyjából egységesült, eltérések csupán a regionális szokásköltészet szintjén figyelhetőek meg.⁵

A nyomtatott kiadványok mintájára széles körben elterjedt gyakorlattá vált a versek kéziratos sokszorosítása, lejegyzése, gyűjtése. Az átörökítés folyamata során a lejegyző alkotási vágyát is kiélhette; aktualizálhatta, ismerős helyzetekre vonatkoztathatta a sztereotip szövegeket, elhagyhatta vagy átcserélhette a számára idegen kifejezéseket. Az így átírt versekből létrehozott füzet vagy könyv a teljes lakodalmi szertartás számára rendelkezésre álló rigmusok, verses szövegek gyűjteménye lett, amelyekből egy-egy alkalomhoz válogatni lehetett. Példák sora bizonyítja, hogy egy-egy településen fokozatosan köztudomásúvá vált a vőfélyversek gyűjtőjének munkássága, és a füzetet a település hagyományainak táráként tartva számon, szükség esetén az újabb alkalmakkor abból merítettek, válogattak.

Rurális közösségekben az íráshasználat 19–20. század eleji viszonylag szűk tere miatt a versek számára nyitott füzet – a családokban féltve őrzött Biblia vagy imádságos könyvek mintájára – egyéb műfajú szövegek, alkalmi feljegyzések számára is keretet nyújtott. A családtagok születési és elhalálozási adatai mellé a vőfélykönyvbe gyakran bekerültek a gazdasági év jelentősebb eseményeinek időpontjai (vetés, aratás), az állatszaporulat mértéke, a település történetében szokatlan vagy tragikus események feljegyzései (tűzvész, árvíz), de divatos slágerek, nóták, balladák strófáit is rögzítették a családi krónika szerepét betöltő füzetekben. A vőfélyversek számára nyitott kéziratos füzet így nemcsak a lakodalmi szertartás forgatókönyveként irányította, majd a lakoda-

lom lejárta után őrizte az esemény emlékét, hanem a családi genealógia és személyes történelem, illetve a populáris kultúra egyes elemei rögzítésének is színté kizárólagos orgánusaként működött.

Megszerkesztésükben, kivitelezésükben a vőfélyfüzetek leggyakrabban a nyomtatott könyvet utánozzák – sok esetben éppen azt a ponyvakiadványt, amelyből másolták. Általában kiemelt címük van, a borítólapra rákerül a „szerző”, a lejegyző tulajdonos neve, sok esetben a bejegyzés elkezdésének dátuma. A rögzítésre kerülő, strófákra tagolt szövegek gyakran sorszámot, a lapok oldalszámot viselnek, sőt van, ahol tartalomjegyzék is készül a füzethez. Az igényesebb lejegyzők törekednek a szövegtest áttekinthetőbbé tételére, a szövegek tagolására, a belső címek kiemelésére.⁶ A vőfélyfüzetekre vonatkozó szakirodalom megállapításai szerint a füzetek belső rendje két típusba sorolható: vagy az egy lakodalomban egymás után elhangzó versek, vagy a versek egyes változatai kerülnek egymás mellé. Utóbbi változatot ritkábbnak tekintik, a montázsszerű megoldás általában arra utal, hogy a lejegyző több forrás alapján dolgozott, különböző kiadványokból, füzetekből másolta össze a verseket.⁷

4. Vőfélyversek a térségben

Székelőföld, szűkebben Háromszék és Erdővidék folklóriját illetően már a 19. század hatvanas éveiből rendelkezünk rendszeres gyűjteménnyel Kriza János *Vadrózsák* című könyvének köszönhetően.⁸ A gazdag népköltési adattár gyűjtője azonban a szerteágazó tematikába – balladák, dalok, táncszók, szólásmondások, mesék stb. – nem emelte be a lakodalmi költészet darabjait, valószínűleg már akkor jó folklorisztikai érzékkel elkülönítette a népi eredetű műfajoktól.

Több tény is utaló lehet arra, hogy a térségben abban az időben már ismerték, és valószínűleg a lakodalmi szokások szerves részeként a gyakorlatban is alkalmazták a vőfélyverseket. A népköltészeti gyűjteményekbe azonban csak fokozatosan, az eredetük elhalványulásával és elterjedtségüknek megfelelően kerültek be ezekből válogatások.

Kriza János és gyűjtőtársai – Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób – *Székelőföldi gyűjtés* címmel 1882-ben megjelentetett gyűjteményes könyvében a lakodalom polgári ízlést tükröző szokásköltésze már nagyobb terjedelemben jelenik meg, ami arra utal, hogy a térségben ekkor már széles körben ismertek voltak, és fokozatosan folklorizálódtak a vőfélyek patetikus hangvételű rigmusai.⁹

³ KESZEG Vilmos 1991, 17–72; Uő 2008, 188; BALÁZS Lajos 1999, 131–132.

⁴ KATONA Imre 1982, 598–599; KÜLLŐS Imola 1982, 597–598; KESZEG Vilmos 2008, 189.

⁵ KÜLLŐS Imola 1982, 597–598.

⁶ KESZEG Vilmos 2008, 189.

⁷ Uo.

⁸ KRIZA János 1863.

⁹ KRIZA János et al. 1882.

A Székely Nemzeti Múzeum könyvtárában 29-5b/1900 leltári szám alatt egy *Vőfényi kötelesség* című, 16 oldalas, kisméretű füzet található, amelyet 1868-ban Budán nyomtattak.¹⁰ A kiadvány 1900-ban már nagyon használt állapotban, jegyzetekkel tarkítva került a gyűjteménybe. Alcíme alapján nagy valószínűséggel az 1793 körül kiadott *Újdonnan új vőfény kötelesség, melyet az ilyen hivatalokban forgó-lódók kedvéért készített és kiadott egy versellő* című ponyván alapszik.¹¹ Minden bizonnyal nem ez volt az egyetlen, azonos témájú ponyvafüzet, mely már a 19. században eljutott vidékünkre.

Háromszék, hangsúlyosan Felsőháromszék első néprajzi monográfiájában Balázs Márton a házasság, eljegyzés témaköréből megelégszik a szokásese-mény megemlékezésével, a cselekvéssor felvázolásával, az eljegyzéskor elhangzó kikérő szöveg parafrázisával: „Azért jöttünk, hogy a kentek leányát eljegyezzük s ha adják, hanem pedig tartsák s azután ide adnák. Odaadjuk, édes öcsém, mert mi magát rég ismerjük és vejjünknek választjuk”.¹²

Fél évszázaddal később Konsza Samu *Háromszéki magyar népköltészet* címmel kiadott vaskos gyűjteményében már önálló fejezetet szentelt a lakodalmi költészetnek.¹³ A sepsibenyői, alsócsernátoni, székelytamásfalvi, dálnoki és angyalosi adatközlők verseiből teljességgel megismerhető a háromszéki lakodalmak forgatókönyve és az egyes vőfélyversek stílári változatai.

Seres András néprajzkutató az 1950-es évek végétől mintegy két és fél évtizeden át gyűjtötte a barcasági falvak népköltészetét, szokáshagyományát. Az 1984-ben kiadott monográfiája gazdagon illusztrálja a térség lakodalmi költészetét és azt a szokáskontextust, amelyben – az előzőekben megismert – vőfélyversek elhangzottak.¹⁴

Hasonló verseket, ugyancsak a 20. század első felében gyűjtött, majd a világháború után kiegészített háromszéki és erdővidéki anyagot tett közzé Harkó József a Székely Nemzeti Múzeum *Aluta* című évkönyvében 1976–77-ben.¹⁵ Az ott közölt sepsibük-szádi, egerpataki, bibarcfalvi, angyalosi, nagybaconi, mikóújfalusi, komollói, sepsikőröspataki, kovásznai, bikfalvi, árközi és étfalvazoltáni versek a korábbiakhoz hasonló nyelvezetben és ismerős szófordulatokkal irányítják a szertartást, tagolják az eseményt.

A műfaj köztudatban való felértékelődését jelzi, hogy néhány évvel korábban, 1971-ben Kovászna

megye magyar nyelvű napilapjában, a *Megyei tükkör*-ben *Lakodalmi rigmusok* címmel egy málnási adatközlőtől származó versek kerültek publikálásra.¹⁶

A kézdiszentléleki Tamás István 20. század közepén összeállított kéziratos gyűjteményének jelentős része, mintegy 50 oldal lakodalmi verseket tartalmaz.¹⁷ Az előző kiadványokhoz hasonlóan itt sem találunk meglepően új vagy helyi rigmusokat, valamennyinél az arisztokrata életvitelre hajazó ódon, patetikus nyelvezet, az úri modorosság, a finom előzékenység jelzi, hogy forrásul szolgáló mintái korábbi századok magaskultúrájába nyúlnak vissza.

5. Gyenge András *Vőfély története*

Az erdővidéki Gyenge András (1882–1945) 1901-ben nyitott gyűjteményének darabjai a fentebb bemutatott régióbeli (háromszéki, erdővidéki, barcasági) lakodalmi szöveghagyományhoz jól illeszkednek. Kéziratának specifikus, archaizáló címadása valószínűleg azonos című korábbi ponyvanyomtatványra utal. A *Vőfély története* megnevezés jelzés, hogy a szerző a szövegrepertoár összeállítása során arra törekedett, hogy a lakodalom menetét a rigmusok ciklusának megszerkesztésével történelmesen, kronologikusan sorrendben rögzítse. A címet mellékmondatban – *a Gyenge András-é* – magyarázza és egészíti ki, teszi személyessé a szerző/tulajdonos specifikációjával. A Gyenge András-féle történet létrejöttének idejét ugyanakkor – a nyomtatott kiadványokhoz hasonlóan – már a borítón jelzi a datálás: *készült 1901 November havában*. A novemberi hónap magyarázza, hogy a szerző elszánta magát vőfélykönyve megírására: a gazdasági munkák lejártával, a tél közeledtével a földműves ember kipróbálhatta magát egy kevésbé szokványos terepen, átadhatta magát az alkotásnak és a magasabb presztízsű, műveltebb rétegekre jellemző önmegvalósításnak. A kézirat továbblapozása alátámasztja ezt a feltételezést: a versbejegyzések dátumai a téli – novemberi, decemberi, januári – hónapokra szólnak, a legkésőbbi is kora tavaszi, március 3-i.

Gyenge András vőfélyverseit egy 18,4 × 11,5 cm-s, kemény borítójú, sima lapokból álló könyvecskébe kezdte beírni 1901 novemberében. Kivágott üres lapok csonkjai tanúskodnak arról, hogy a több alkalommal ez a könyv szolgáltatotta a papírt egyéb irományokhoz is. A vőfélykönyv oldalait végül nem sikerült teleírni, a 29 lapnyi szöveget 12 üres lap követi. A könyv anyagához tartozik 4 lapnyi vőfélyvers, melyek kettőbe

¹⁰ *Vőfényi kötelesség...* 1868.

¹¹ *Újdonnan új vőfény kötelesség...* 1793 után.

¹² BALÁZS Márton 1942, 108. A könyv anyagát Balázs Márton 1894–1905 között gyűjtötte.

¹³ KONSZA Samu 1957, 417–437.

¹⁴ SERES András 1984, 424–466.

¹⁵ HARKÓ József 1976–1977, 365–384.

¹⁶ FAZEKAS Irén 1971.

¹⁷ A kézirat eléggé későn, 2002-ben jelent meg a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaságnál Bokor Zsuzsa szerkesztésében. Lásd BOKOR Zsuzsa (szerk.) 2002.

tépett és kétrét hajtott ívpapírra íródtak, és egyszerűen betevődtek a könyv beírt lapjai után.

A könyv legutolsó lapjának első oldalán egy elkezdett vőfélyvers két sora olvasható *Evés előtt valo vers* címmel, a másik oldalon és a borító belső oldalán a szokásos feljegyzések halmazába, azon túl a családi könyvvitelbe nyerünk betekintést. Összegeket jelölő néhány számsor, bizonyos *kocsiszánra*, valamint kilóban meghatározott *répaszeletre* vonatkozó gazdasági feljegyzés utal arra, hogy a könyv a család fontosabb feljegyzéseinek táráként is használatos volt. Néhány név is olvasható a könyv belső borítóján a Gyenge András aláíráspróbái mellett, a legrégebbi felirat *Kosu Zoltán 1912 III 20-án*, más bejegyzők pedig rögzítették az ugyancsak a rokonsághoz tartozó Dombi István, Dombi Árpád és Nagy István nevét.

5.1. A szerző(k)

Az összesen 64 oldalt kitevő kézirat változatos írásképe, a több helyen aláírt versek jelzik, hogy az 1901-ben indult egyéni könyvteremtő vállalkozás időben kitolódott és Gyenge András a családból más szerzőket is befogadott. Nekirugaszkodása két év alatt (1901–1903 között) 46 oldalnyi szöveget eredményezett, melyet igényes, kalligrafikus betűkkel, fekete tussal vetett papírra. Ezt követően a füzetben üresen hagyott oldal talán egy periódus lezárultát jelzi, a következő 6 oldal írásképe ugyanis megváltozott, sejteni lehet, hogy jópár év elteltével talán újból Gyenge András a bejegyző. Ezután egy fél oldalas vers, majd egy 5 oldalnyi szöveg már más bejegyző(k)re – valószínűleg nagyobbik fiára, Gyenge Lajosra (1908–1952) – enged következtetni. Egy kék tintával írott, 3 oldalt kitevő szöveget Szalad Albert (1908–1988), Gyenge Lajos feleségének a nagybátyja írt alá az utolsó datált bejegyzéstől számított 35 évvel később, 1938-ban. Az utolsó, ceruzával írott verseket pedig ifjabb Gyenge András (1915–1995), a könyvet indító szerző fia jegyezte 1939. május elsején.

A kutatás során nem sikerült kideríteni, hogy a Középjáti létrehozott vőfélykönyv a tisztséget állandóan ellátó, a mesterséget hivatásszerűen űző vőfélyek által lejegyzett anyag lenne, bár az egyik vers végén az aláíró *vőfély úrként* jelzi tisztségét. Fő szerzőjéről, Gyenge Andrásról a vőfélykedés és a betűvető munka vonatkozásában alig tudunk valamit, annak ellenére, hogy az életével kapcsolatos leglényegesebb információkat – származását, családfáját, rokoni kapcsolatait maguk

¹⁸ Harkó József 1937–1944 között végzett terepmunkája alapján arról számol be, hogy az 1920-as években sok településen keddi napon tartották a menyegzőt, mivel az egyház tiltotta a vasárnapi hangos mulatozást, a kommunizmus idején viszont a hatóságok nézték görbe szemmel a hétköznapi „naplopást”, így vasárnapra került át a falusi esküvők napja. HARKÓ József 1976–1977, 365.

a késői hozzátartozók – különösen a füzetet birtokló dédunokája, Bernád Ella – rajzolják elénk.

A Miklósváron született Gyenge András a családi nemesi címer tanúsága szerint valamikori módos székely család sarja, gazdálkodói tehetségét a családi minta szerint vitte tovább Középjátiára költözése után is, ahol élete végéig a közösség megbecsült, tisztelt tagja volt. Kivételes zenei tehetségére, a közösség érdekében végzett odaadó munkájára a középjáti származású, Sepsiszentgyörgyön élő 84 éves N. Julianna ismerősként emlékszik. A gyermek N. Julianna által megismert Gyenge András nagy termetű, derék ember volt, *első gazdaként* tartották számon a faluban. Az 1930-as évek végén hivatásos kántor híján, veleszületett *adottságánál* fogva a templomban a kántori teendőket is ellátta. A füzet szerzői között is szereplő András fia azonban közismert vőfély volt, emlékeznek rá, hogy *ügyesen beszélt a lakodalmakon*.

5.2. A középjáti lakodalom

Az 1900-as évek elején a középjáti esküvőkre hagyományosan keddi (esetleg csütörtöki) napon¹⁸ került sor, a lakodalmi mulatságot két helyszínen, külön a lányos és külön a fiús háznál, egy időben tartották. A rokonságból válogatott fiatal legények verses rigmusaikkal sorra járták a meghívandó násznép házeit. A vidék 20. század eleji polgárosodásának fokát több tényező is jelzi. A viseletkultúra állapotára utal, hogy a lányok ekkoriban már szabónál készített, finom, fehér kelméből való ruhában mentek férjhez, a legények pedig minőségi fekete gyapjúsövet viseletet és kemény szárú csizmát öltöttek magukra.¹⁹ Szintén polgári életvitelt és mentalitást jelez, hogy a mulatságokat a 30-as években általában a közeli Miklósvárról megszegődött hivatásos (*úri*) cigányzenészek (például a Pikónak nevezett Boldizsár János) muzsikálták végig.

Az ünnepi asztalra kerülő étkekhez a szokás szerint a meghívottak is hozzájárultak, szárnyast, zöldséget, lisztet, zsírt vittek a konyhára. A lakodalom lefolyását a főkeresztapa felügyelte, aki *gazdaként* biztosította a zavartalan ünnepséget és a vendégereg folyamatos ellátását. A lakodalmat követő napon a *maradékra* ismét összehívták a vendégereget.

5.3. A vőfélyi státus

A vőfély Középjátián is a lakodalom fő tisztségviselője volt. Személye, tevékenysége a lakodalmas gazda és a násznagy szerepköréhez hasonlóan nagy

¹⁹ Seres András a Háromszékkal és Erdővidékkel szomszédos tájegység, a Barcaság falvaiban végzett folklorisztikai és szokáskutatása során rögzítette, hogy a 20. század első két évtizedében a polgárosodás hatására nemcsak a viselet, de az egész lakodalmi szertartás átalakult, egyszerűbbé vált és uniformizálódott. SERES András 1984, 425–426.

fontossággal bírt, ő volt a lakodalom egymást követő belső történéseinek időzítője, értelmezője és értékelője. Ez a *fenntapodó, szószóló* feladatkört ellátó személy a lakodalom teljes levezetését, a vendégek szórakoztatását, az ételsor beajánlását verses formában adta elő. Személye mindig hosszas kiválasztás eredménye volt: a tisztet jó kiállítású, tekintélyt parancsoló, verselő hajlamú férfiember tölthette be, akit civilben a helyi közösség megbecsült tagjaként tartottak számon. Legfontosabb szerepe a helyzetekhez passzoló vőfélyversek előadásában állt,²⁰ ezért különös sikert ért el a megbízható, jó memóriájú, nagy beszédű, és főleg jó humorérzékkel rendelkező vőfély. A környező településeken is számon tartották és gyakran foglalkoztatták a kiválóan bizonyított vőfélyeket.

5.4. A Vőfély története sajátosságai

Gyenge András vőfélykönyvében a lakodalom egyes mozzanatait eligazító rigmusok felépítése, szófordulatai meglepő mértékben megegyeznek az itt ismertetett legkorábbi kiadványokkal, vagy közeli variációi azoknak. A szövegek valószínűsíthető eredetijét hasonló kiadványokban, esetleg vőfélykedő, talán helyi amatőr folklórgyűjtő kéziratos füzetében kereshetjük, s nem kizárt, hogy ez a könyv is további sokszorosítás „eredetije” lehetett. Az örökölt, átmásolt, kis részben átköltött, személyesebbé tett versek címeiként magát az ünnepi szituációt vagy a verssorokban megjelenő témát emelte ki, ez sem szokatlan eljárás a műfaj terjesztői között. A versek letisztázott szöveggépe egyértelműen a másolás mellett szól, a néhány helyen előforduló beszúrás a másolandó sorok eltávolítását, a javítások pedig az önálló szerzői jelenlétet sejtetik, amikor a lejegyző némileg magához idomította a szöveg nyelvezetét, kiegészítette annak mondanivalóját. A több bejegyző személye, illetve a szövegek rögzítésének egymástól számított nagy időbeli távolsága is magyarázhatja az egy-egy lakodalmi eseményhez kapcsolódó rigmusok több variánsának szerepeltetését, ennek során főleg bevezető részek, indító verssorok variációi kerültek egymás alá.

Korábban utaltam arra, hogy a szövegek szintjén megjelenő vőfélyek leereagálják a szokásesemény családi háttérét, aktualizálják a szövegeket. Leginkább

a vőlegény- és menyasszonybúcsúztatók variálódtak, ezeket ugyanis mindig újra kellett fogalmazni a családstruktúráknak megfelelően. Ez a magyarázata, hogy a vőfélykönyvben olyan búcsúztató vers is olvasható, amelynek szerves része a nagyszülőktől vagy csak a nagyapától való búcsúzás, másutt a búcsúzás az elhunyt apától történik, másutt megjelennek a lánybarátok is a násznép soraiban, akiktől külön köszön el a menyasszony. Polgári ízlésre, nemesi hatásra vall, hogy a vőfélyversben a családjától búcsúzó falusi fiatal e kiemelt esemény során tegezi a szüleit, egy olyan korban, amikor bevett szokás volt még a házastársak között is a magázó viszony.²¹

Gyenge András könyve különösebb változtatás nélkül továbbviszi a magyar lakodalmi költészet hagyományát, a költeményekben a vőfély magának a lakodalomnak és a násznépnek az idealizálását végzi el. A strófák arról szólnak, hogy a fiatal pár a legnagyobb harmóniában van Istennel, a családdal és a meghívott vendégekkel, a sűrűn halmozott pozitív sztereotípiák pedig még jobban hangsúlyozzák az esemény egyediségét, a lakodalom bőségét, a család szentségét, a mindent átható békeséget, és vidámságra, mulatozásra buzdítják a résztvevőket.²²

6. Összegzés

Idős Gyenge András és fiai, Lajos és András, illetve a rokonsághoz tartozó Szalad Albert írói tevékenysége egy olyan szegmensét rögzítette a 20. század eleji populáris kultúrának, melyet Erdővidék viszonylatában más forrásból eddig nem ismertünk, hiszen a térségből vőfélyversek alig jelentek meg, és tudomásunk szerint Háromszékről és Erdővidékről kéziratos vőfélykönyv önállóan nem került kiadásra. Meggyőződésünk ezért, hogy a Gyenge András által indított kéziratos vőfélykönyv jövőbeli közlése egy meglehetősen zárt székely kistérségi kultúrájának 20. század eleji folklorisztikai, népies (populáris) és íráshasználaton alapuló (alfabetizációs) vonatkozásaihoz is hasznos adalékokkal és példával szolgálhat. Reménykedünk, hogy a fellelhető kéziratos könyvek közzététele a tájegység hagyományairól, elődeink ünnep- és hétköznapjairól alkotott képünket újabb fejezetekkel tovább bővíti és gazdagítja.

Kinda István – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; kindaistvan.sznm@gmail.com

²⁰ Vö. KESZEG Vilmos 2008, 188.

²¹ „Az asszony nagyra becsülte férjét, mindig *uramnak* nevezte, és sohasem tegezte. Még mezőre sem mentek egymás mellett, az

asszony egy-két lépéssel a férje mögött haladt.” SERES András 1984, 428.

²² Lásd KESZEG Vilmos 2008, 193–194.

Irodalom

- BALÁZS Lajos
1999 Írott szöveg – mondott szöveg a szentdomokosi lakodalomban, in: Keszeg Vilmos (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7*, KJNT, Kolozsvár, 129–137.
- BALÁZS Márton
1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*, Nyomatott a Jókai nyomda r-t.-nál, Sepsiszentgyörgyön.
- BOKOR Zsuzsa (szerk., bevez.)
2002 *Támás István kézdiszentléleki kéziratok gyűjteménye*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- FAZEKAS Irén
1971 Lakodalmi rigmusok. Szakács Ferenc, Málnás, *Megyei Tükör*, 1971. június 7.
- HARKÓ József
1976–1977 Lakodalmi rigmusok Kovászna megyéből, *Aluta*, VIII–IX, Sepsiszentgyörgy, 365–384.
- KRIZA János
1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*, Kolozsvár.
- KONSZA Samu
1957 *Háromszéki magyar népköltészet*, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely.
- KESZEG Vilmos
1991 *A folklór határán*, Kriterion Kiadó, Bukarest.
2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*, Néprajzi Egyetemi jegyzetek 3, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
- KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób
1882 Székelyföldi gyűjtés, *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, III, Pest.
- KATONA Imre
1982 *vőfélyvers, vőfélymondóka, vőfélyrigmus* (szócikk), in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, V, Sz–Zs, Akadémiai Kiadó, Budapest, 598–599.
- KÜLLÖS Imola
1982 *vőfélykönyv* (szócikk), in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, V, Sz–Zs, Akadémiai Kiadó, Budapest, 597–598.
- SERES András
1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*, Kriterion Kiadó, Bukarest.
- Újdonnan új vőfény kötelesség...*
é. n. [1793 után] *Újdonnan új vőfény kötelesség, melyet az ilyen hivatalokban forgolódók kedvéért készített és kiadott egy verselő, Vác.*
- Vőfény kötelesség...*
1868 *Vőfény kötelesség, melyet az ilyen hivatalokban forgolódók kedvéért készített egy verselő*, Nyomatta és kiadta Bagó Márton, Budán.

O carte de vornic de 110 ani din zona Baraolt

(Rezumat)

În cercuri de muzeografi circulă nenumărate povestiri adevărate despre cazuri când, cu ocazia inspectării la întâmplare a câte unei vechi moșteniri familiare, s-a ivit o valoare culturală care, dacă nu ajungea în mâini pricepute, s-ar fi pierdut ori s-ar fi nimicit, dar ajungând în mâinile unui specialist poate fi de folos unei comunități (de specialitate) mai largi, pe calea includerii într-o colecție publică sau a publicării. În acest articol prezint o carte de vornic veche de o sută și zece ani din Aita Medie, zona Baraolt, din aspectul formei și al conținutului, așezând manuscrisul în contextul regiunii și al genului.

A 110 years old best man's book from Erdővidék region (Baraolt zone)

(Abstract)

In museological circles countless true stories circulate, when some occasionally inspected family heritages revealed such a cultural value for the researcher, which, provided it wouldn't have fallen into skilled hands it would faded away or it would perished, but granted that it would have reached the right specialist hands it would turn useful by getting into a public collection or by publication. In this article I present from the aspect of forma and content a 110 years old best man's book from Erdővidék Region (Depresiunea Baraoltului, Covasna County), placing the manuscript in the context of region of provenance and its genre.